

Preek gehouden op 31 december 2023
in de Westerkerk Amsterdam
Lukas 2: 22-39 / Theologisch jaaroverzicht
door ds. Herman Koetsveld

Op deze laatste dag van het jaar 2023 schildert de evangelist Lucas ons twee mensen op hoge leeftijd voor ogen: Simeon, een tsaddiq, een rechtvaardige, man van de Torah en Anna, een hoogbejaarde profetes. Het zijn beiden, zo blijkt, mensen die leven van de verwachting van wat komende is. Zij weten maar al te goed dat de wereld van hier en nu niet af is, maar zij hopen hartstochtelijk dat de Eeuwige een diepingrijpende opening naar de toekomst zal maken met de komst van de Messias.

Als wij vandaag terugblikken op het afgelopen jaar, laten we ons dan leiden door zo'n gelovig kijken? Verstaan wij de tekenen van de tijd? En zien wij sporen van die radicale beweging van vernieuwing waarvan Simeon en Anna en in hun voetspoor ook Jezus zelf getuigden? Oftewel: zo'n dubbele beweging: hoe duiden wij de tijd waarin wij leven en hoe kijken wij van daaruit naar de dag van morgen, en dus naar het nieuwe jaar dat voor ons ligt?

Ik ga nu niet een soort samenvatting geven van het Theologisch Jaaroverzicht dat inmiddels via site en het magazine van Volzin is gepubliceerd. Wie dat wil kan het hele verhaal alsnog nalezen wellicht met een oliebol onder handbereik. Voor die schrijverij had ik me drie dagen teruggetrokken in de Abdij van Berne in Heeswijk. De 2^e dag daar, 22 november was de dag van de verkiezingen. In m'n kloosterkamer incasseerde ik de prognose van de uitslag met een mengeling van verbijstering en ongeloof. Des te meer groeide het besef van het belang van de profetische taak van de kerk (en ik citeer uit de openingsalinea van wat ik daar schreef):

'Het 'theologische' van dit overzicht zit hem daarin om toch een beeld te krijgen bij zoiets vaags en ongedefinieerds als 'de tijdgeest', het Bijbelwoord indachtig: *'Geliefde broeders en zusters, vertrouw niet elke geest. Onderzoek altijd of een geest van God komt, want er zijn veel valse profeten in de wereld verschenen'* (1 Johannes 4:1). Juist in deze tijden van zich opstapelende crises en grote verschuivingen en daarmee verbonden spanningen en conflicten in de internationale en nationale verhoudingen ben ik overtuigd van het belang van dit 'onderzoek de geesten', want ja, er is teveel dat de humaniteit, sterker, dat alle leven bedreigt'. Einde citaat.

Ik laat nu de opsomming van al die grote wereldwijde crises, oorlogen, rampspoed, tendensen die ook zo nadrukkelijk in onze samenleving resoneren achterwege. Op de drempel van het oude en nieuwe jaar wil ik inzoomen op wat onze plek, roeping, perspectief, huiswerk misschien ook wel, als geloofsgemeenschap is. Hoe onze positie als open kerk in de samenleving te verwoorden? Ik citeer opnieuw:

'Veel geloofsgemeenschappen blijken de klappen van de coronacrisis nog nauwelijks of niet te boven zijn gekomen. De al decennialange tendens van kerkverlating is door die moeizame coronajaren in een stroomversnelling geraakt. De cijfers van de kerkelijke krimp zijn weinig hoopvol. Het woord 'implosie' kwam bij mij op, zo hard als de neerwaartse spiraal nu in veel lokale kerken te zien is.' Einde citaat. 2023: het jaar van de bestaansonzekerheid, zo luidt de ondertitel van dit jaaroverzicht. Dit woord, bestaansonzekerheid, geldt dus zeker ook voor tal van kerken.

Een illustratie bij deze duiding: Afgelopen woensdag stond er een recensie van een boek van collega Aarnoud van der Deijl in Trouw. Hij is onlangs verbonden aan de protestantse gemeente van Abcoude. Ik heb het nog niet gelezen, maar wat de recensent ervan doorgeeft is voor mij een en al herkenning:

'De kerk in Nederland loopt al jaren leeg, en in zijn kerkelijke loopbaan is Van der Deijl altijd hard bezig geweest om dat tij te keren. In dit boek maakt hij zijn sombere balans op. In het eerste deel loopt hij zijn vele mislukte strategieën na. Hij probeerde vieringen aantrekkelijker te maken voor 'zoekers', hij probeerde beter te preken en zocht het algemeen menselijke in de bijbelverhalen op, hij probeerde de kerk maatschappelijk relevant te maken, enzovoorts.

Zijn persoonlijke terugblik is een mooie weerspiegeling van de recente Nederlandse kerkgeschiedenis met de verschillende kerkopbouwvarianten die nu en dan in de mode waren. Haarscherp legt hij uit waarom deze strategieën uiteindelijk gedoemd waren om te mislukken, en hij ontmaskert ze als copingstrategieën om de waarheid maar niet onder ogen te hoeven zien: dat het christendom in Nederland passé is. Dat is geen fijne boodschap voor gelovigen, en precies daarom heeft men ook zo lang geprobeerd om dit niet te hoeven zien. Toch moeten we voor een goed rouwproces stil durven staan bij dit feit, zegt Van der Deijl dan.' Einde citaat.

'Het christendom passé', dat zijn mij veel te grote en definitieve woorden, maar die ervaring van alles geprobeerd te hebben om het tij van de ontkerkelijking te keren, ja, dat herken ik naadloos. En je hoeft niet voor profeet doorgeleerd te hebben om te zien dat er ook hier in onze eigen Protestantse Kerk van Amsterdam de komende jaren rigoureuze besluiten genomen zullen moeten worden als gevolg van de snel wankeler wordende basis van de diverse wijkgemeenten en dus van de kerk als geheel.

Dat woordje 'rouwproces', dat kwam binnen, want zo had ik dat nooit benoemd, durven benoemen. Het is ook een verwarrend woord na drie prachtige kerstdiensten in het vorige weekeinde die immers vol vreugde, hoop, schoonheid en licht waren. En dat heb ik dan ook in veelvoud de afgelopen week in de reacties terug gehoord. Dat is er dus ook, maar dat kan niet aangevoerd worden als ontkenning van de tendens van een zich versnellende ontkerkelijking in ons land, en eigenlijk in heel de Westerse wereld.

Dit alles wegend en ook doorlevend in zijn verwarrende dubbelheid stel ik nu de vraag, met het oog op het nieuwe jaar en dus met het oog op de toekomst: Wat voedt ons vertrouwen, onze hoop en onze liefde individueel en als geloofsgemeenschap? Ik neem daarmee afscheid van de vraag naar een of andere strategie vanwege de reden die collega Van de Deijl dus al beantwoordde: er is geen strategie, geen beleidskader, geen list, geen al dan niet spirituele of organisatorische truc om de kerk te redden, laat staan het christendom te redden. En ik mag wel zeggen: dit zo te zeggen lucht op. Het maakt ruimte inderdaad om te treuren over wat niet meer lukt in de geloofsoverdracht aan de volgende generaties. Maar het maakt ook een nieuwe ruimte voor wat er in het hier en nu op mijn, op jouw, op ons bordje terecht komt en hoeveel moois en waardevols zit daarbij? De Geest waait immers waarheen zij wil.

Innerlijke ruimte dus om de signalen, de fluisteringen van de Geest te verstaan, op te vangen, je er door te laten bewegen en bewogen te worden. Ik hou het dichtbij huis; twee voorbeelden, twee momenten uit het afgelopen najaar die ogenschijnlijk klein en incidenteel zijn. Maar dat lijkt me naadloos te rijmen op het kerstevangelie: vertrouwen op de geboorte van het meest kwetsbare Christuskind in ons midden tot het midden van ons hart aan toe als alles omkerende beweging van Godswege.

1^e voorbeeld. Overigens is het meer dan een voorbeeld. Het is een aanspraak. Op de avond van Hervormingsdag 31 oktober zaten er zo'n veertig mensen hier in een kring. Bijeengekomen onder het kopje Hervorm-U-Leren met Halik. Tomas Halik, de Tjechische priester-theoloog die als geen ander de kracht van de ontkerkelijking in Europa onderkent. Met een kleinere groep was er voordien in drie bijeenkomsten over zijn nieuwste boek 'De namiddag van het Christendom' gesproken en van daaruit werd die avond op Hervormingsdag gevoed. Geen discussieavond, geen deskundoloog aan het woord die het weet, maar een gespreksavond, een deelavond, opgetild en gedragen ook door liederen en een afsluitend verstillend avondgebed. In de geest van de hervormer Maarten Luther en dus ook Tomas Halik werd er nagedacht over stellingen die ons zouden voeden, helpen, kracht geven om dat te zijn en te blijven: gemeente van Christus. Ik citeer een van die stellingen (het werden er toen 9):

'Hervormen van de kerk in deze tijd betekent voor ons: op een oordeelloze manier initiatief nemen in de zingevingrevolutie door een baken van hoop en gemeenschapszin te durven zijn.' Wat een rijkdom in deze daar geboren stelling. Vier aspecten loop ik met jullie langs:

1. Oordeelloos: wat een innerlijk huiswerk: want is dat niet de meest geestrijke ruimte voor een ieder: dat je je aanvaardt weet zoals je bent en dat je de ander de ruimte schenkt voor haar of zijn aanvaarding wie zij of hij is? En hield Jezus ons dat al niet voor: om het oordeel over de ander aan God te laten?
2. 'Initiatief nemen': in de kerk is er altijd dat geloof in een nieuw begin, in de creativiteit, in de eerste stap richting vergeving, in het ervaren van: laten we dit gaan aanpakken; in: hier moeten we wel iets mee. Niet om de kerk te redden, maar gewoon vanuit dat kloppende hart dat dat goed is, dat dat uit God is, die helpende hand, dat luisterende oor, dat klinkende protest tegen het onrecht.
3. 'Initiatief in de zingevingrevolutie'. Wat een groot en actueel woord. Als er iets onder druk staat, dan is het dit: dat tallozen geen taal, geen woorden meer hebben bij wat de zin, de betekenis, de dragende grond van hun leven is. Als je alles enkel uit jezelf moet halen, dan hou je tenslotte - en dat maken we nu samenlevingsbreed mee - ook enkel jezelf over. De wachtlijsten bij alle mogelijke therapeuten zijn lang om de gevolgen hiervan proberen te boven te komen die van eenzaamheid, burn-out, verdoving en totale vervreemding.

4. 'Een baken van hoop en gemeenschapszin te durven zijn'. In alle lagen van de samenleving klinkt die vraag: wat verbindt ons met elkaar? Hier in de kerk hoeven we die vraag eigenlijk helemaal niet te stellen, want dat is de essentie, het hart, het midden: het mysterie van de goddelijke aanwezigheid in Christus die ons tot een zuster- en broedergemeenschap smeedt. Wij kiezen elkaar hier niet uit: we zijn in alle eenvoud uitgenodigd aan deze gemeenschap deel te nemen en daarmee met elkaar het leven in zijn breedte, hoogte en diepte te delen. En ja, dat dus 'durven', in de zin van ruimte scheppend. En dat open, uitnodigend voor elk mens die zoekt haar of zijn leven in een geestelijke verbinding te brengen zo veel rijker en dieper dan de samenlevingsbrede aangeboden oppervlakkigheid van een succesvol en aangenaam leven.

De tafelgesprekken die studentenwerker Tamar Karman en onze studenten van de kosterswoning organiseren zijn er wat mij betreft een buitengewoon inspirerend voorbeeld van: van dit zoeken naar een diepere verbinding, juist voor die generatie waarvan de signalen allemaal aangeven hoe zoekend deze generatie is.

Het tweede moment als voorbeeld waarin we in alle spontaniteit verzeild raakten was de interreligieuze viering van 12 november, voorafgaand aan de grote klimaatmars hier in Amsterdam. 'Stilte in de storm' was het thema. In deze vol gelopen Westerkerk werd vanuit de diversiteit van de religieuze tradities naar woorden gezocht om onze gezamenlijke roeping om zorg te dragen voor al wat leeft, voor heel deze zo kwetsbare aarde te delen. Met als centrum, als hart, de stilte waarvan we geloven, hopen, ons innerlijk richten dat God daar in is.

En dus ook hier: ruimte voor dat geheim voor de veelkleurigheid waarmee God gezocht wordt in een geest van bondgenootschap en een spiritualiteit van liefde, licht en hoop. Tomas Halík zet een uitroep teken bij momenten als deze. Hij zegt: de muren tussen gelovigen en niet-gelovigen of anders gelovigen zijn de laatste decennia neergehaald. En dus komt er nu een hele nieuwe ruimte vrij: die van ieders spirituele bronnen, van ieders innerlijke kracht waaruit je leeft, die je koestert, die jou helpen mens te zijn. En dat dus met elkaar te delen. Elkaar zoekend, elkaar bevragend en naar elkaar luisterend en dat alles met het oog op de vrede, de heling van wat diepe sporen van verdriet en pijn heeft veroorzaakt, de eerlijke verdeling van voedsel, grondstoffen, geld en goed.

Kortom, dat alles met het oog op het leven in, met en door het vertrouwen dat dat kleine, onbeduidende en vaak als te kort ervaren leventje van ons deel uitmaakt van die alles omvattende en dragende werkelijkheid die we met dat kleine woordje God bedoelen.

Die twee oude mensjes die Lukas ons schildert bij het zien van het Kind gaan ons voor: zij keken levenslang uit naar de doorbraak van het koninkrijk van God in de komst van de Messias. En zij vertrouwden erop dat mee te maken, daar deel van te zijn, van die beweging naar een nieuw begin.

De crisis van onze tijd is ten diepste de crisis van het vertrouwen. De vlucht in schijnzekerheden als het nationalisme van eigen volk eerst, de terugval in geharnaste orthodoxie in welke religieuze vorm dan ook, het angstig afschermen van het eigen bestaan in een schijnwereld van quasi zorgeloosheid zo lang het duurt: het zijn allemaal varianten ingefluisterd door de angst en de fundamentele onzekerheid waarop het moderne wetenschappelijke wereldbeeld geen enkel antwoord op weet te formuleren. De toekomst is aan een geestrijke, dus spirituele vernieuwing van het vertrouwen tussen mensen, tradities, bevolkingsgroepen en volken.

Nee, de kerk gaan we in 2024 niet redden. Hoeven we niet te redden en het christendom al helemaal niet al kun je natuurlijk treuren over wat voorbij gaat en mogelijk niet meer terugkomt. Ik koos voor twee recente momenten dichtbij huis als inspirerende voorbeelden die ons in alle eenvoud toevallen. En als je er voor opent, het wilt zien, als we dat met elkaar doen, dan is dat voortdurend aan de orde, ook ons persoonlijke leven, Het enige waar het dan op aankomt is om daar op te willen, te durven of te kunnen antwoorden als 'antwoordelijke' mensen.

En daarin is er de persoonlijke toewijding, voor sommigen ook huiswerk, aan wat de kerk tot kerk maakt: de omgang met het Heilige en de zorg voor wie kwetsbaar is. Dus trouw en toewijding aan gebed en bezinning, van tot rust komen, van taal die tot het randje gevuld is met geest, met liefde, met hoop. Om van daaruit te doen wat je hart en hand vindt om te doen. En met wie jij bent te antwoorden op wat de stem van de Geest je op vaak zo'n verrassende manier op het bordje van je ziel en je agenda legt. Ik wens jou en allen die je lief zijn een gezegend nieuwjaar toe waarin je je rust vindt in de Eeuwige die jou jouw tijd van leven geeft.

Godzijdank. Amen!